Doğrusal Olmayan Devreler, Sistemler ve Kaos

Neslihan Serap Şengör

oda no:1107
tel no:0212 285 3610
sengorn@itu.edu.tr

Özkan Karabacak

oda no:1117
tel no:0212 285 3506
ozkan2917@yahoo.com

Doğrusal Olmayan Devreler, Sistemler ve Kaos

- 16 Şubat 2012- 29 Mart 2012 Neslihan Serap Şengör (7 hafta)

- 2 Ödev % 20
- Yarıyıliçi Sınavı 5 Nisan 2012 % 20

- 9 Şubat 2011, 12 Nisan 2012- 10 Mayıs 2012 Özkan Karabacak (6 hafta)

- 1 Ödev % 20
- Yarıyılsonu Sınavı % 40

Yararlanılan Kaynaklar

- H.K.Khalil, "Nonlinear Systems", 3rd Edition, Pearson Education, 2000.
- Y.A. Kuznetsov, "Elements of Applied Bifurcation Theory", Springer, 2004.
- J. Guckenheimer, P. Holmes, "Nonlinear Oscillations, Dynamical Systems, and Bifurcation of Vector Fields", Springer-Verlag, 1983.
- S. Wiggens, "Introduction to Applied Nonlinear Dynamical Systems and Chaos", Springer, 2003.
- S.H. Strogatz, "Nonlinear Dynamics and Chaos", Addison-Wesley Pub. Comp., 2000.
- E. Ott, "Chaos in Dynamical Systems", Cambridge University Press, 1993.
- P.G. Drazin, "Nonlinear Systems", Cambridge University Press, 1993.

Yararlanılacak Araç

XPP/XPPAUT

Dinamik sistemleri çözmek, durum portreleri, dallanma diyagramlarını elde etmek için kullanılabilecek bir araç

B. Ermentrout, "Simulating, Analyzing, and Animating Dynamical systems", siam,2002.

http://www.math.pitt.edu/~bard/xpp/whatis.html

Xppaut Çalıştırmak İçin Gerekenler

- **Xppaut, “xpp” ve “auto” isimli iki parçadan oluşur. Birbirleri arasında daima geçiş yapabilirsiniz. “auto”, dallanma diyagramını hesaplamak için kullanılır. http://www.math.pitt.edu/~bard/xpp/xpp.html adresinden indirilebilir.**
- **xppaut_yüklediğiniz_dizin\xppaut\windows\xppall dizini altında xpp.bat dosyası mevcuttur. Bu dosya içerisine uygulama ile ilgili adreslerin doğru yazılması gerekmektedir. Örneğin benim makinemde xppaut aşağıda olan adresde yüklüdür. “G:\24_mart_2008_new_data\Doktora”. Dolayısıyla G:\24_mart_2008_new_data\Doktora\xppaut\windows\xppall adresinde olan xpp.bat dosyasının içeriği aşağıdaki şekildedir.**

```
set BROWSER=C:\Program Files\Internet Explorer\iexplore.exe
Set XPPHELP=G:\24_mart_2008_new_data\Doktora\xppaut\windows\xppall\help\xpphelp.html
set DISPLAY=127.0.0.1:0.0
set HOME=G:\24_mart_2008_new_data\Doktora\xppaut\windows\xppall
G:\24_mart_2008_new_data\Doktora\xppaut\windows\xppall\xppaut %1 %2 %3
pause
```

A. Yiğit

Xppaut çalıştığında nasıl bir ekran açılır?

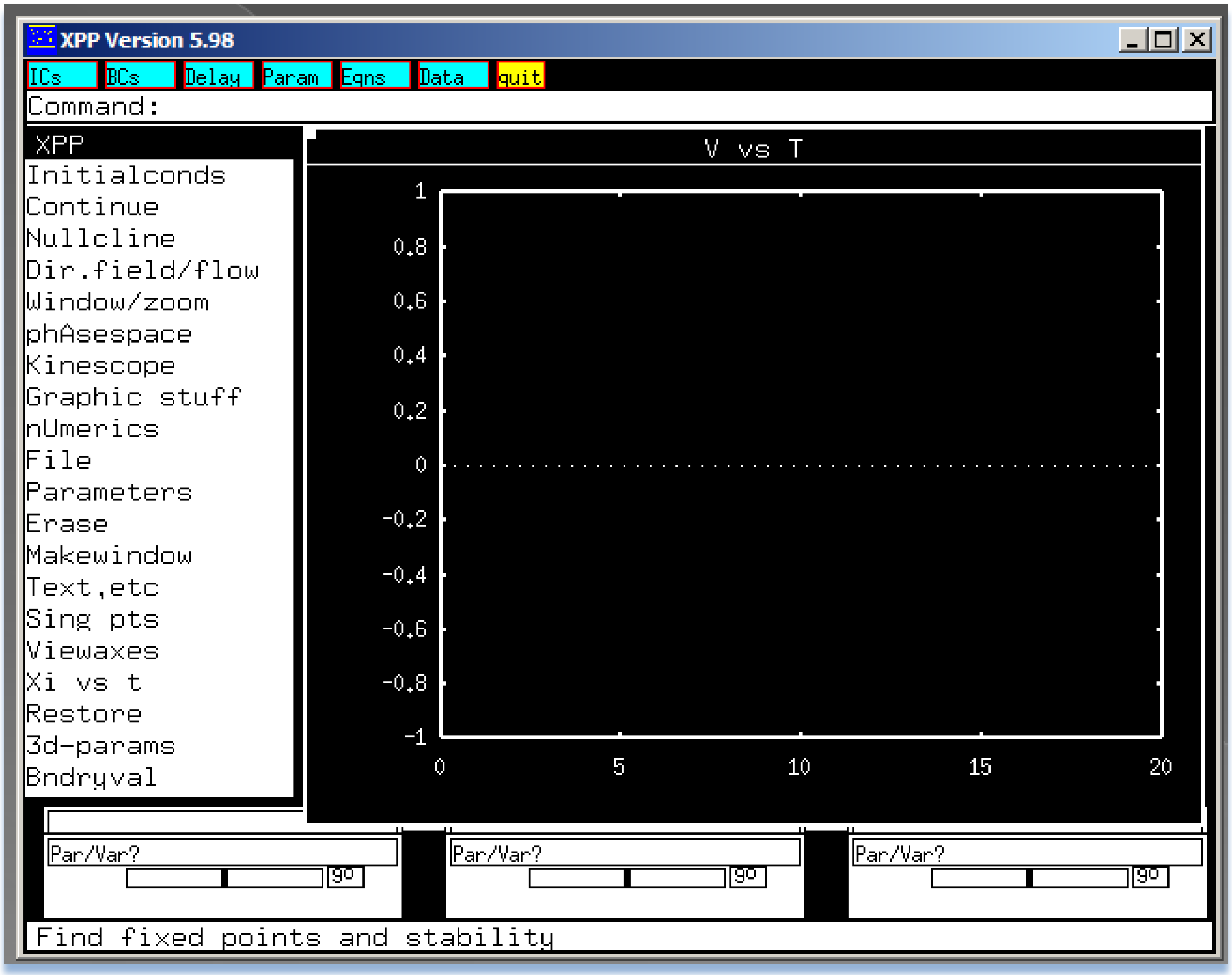

Örneklerle Dallanma Diyagramı Oluşturma

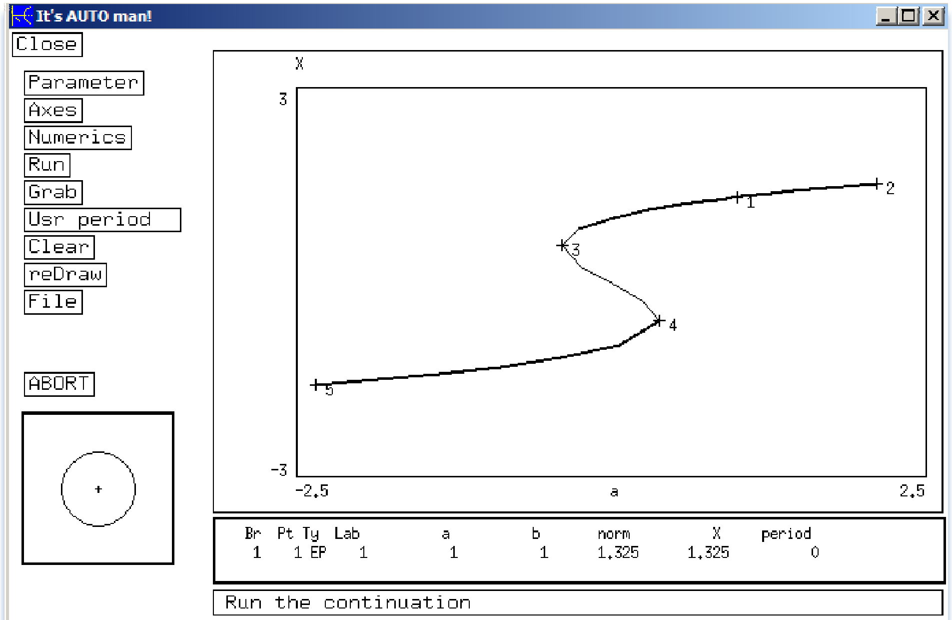

Br	Pt	Ty	Lab	a	b	norm	X	period
1	10	LP	3	-0.3849	1	0.5773	0.5773	0

BR	PT	TY	LAB	PAR(1)	L2-NORM	U(1)
1	1	EP	1	1.000000E+00	1.324718E+00	1.324718E+00
1	8	EP	2	2.114129E+00	1.540305E+00	1.540305E+00

BR	PT	TY	LAB	PAR(1)	L2-NORM	U(1)
1	10	LP	3	-3.849002E-01	5.773410E-01	5.773410E-01
1	14	LP	4	3.849002E-01	5.773498E-01	-5.773498E-01
1	20	EP	5	-2.346655E+00	1.577274E+00	-1.577274E+00

Neden doğrusal olmayan devreler, sistemler ve kaos?

Virtually, all physical systems are nonlinear in nature.

M. Vidyasagar

O zaman neden hep lineer devreler ve sistemler ile ilgilenildi?

“. . . not to produce the most comprehensive
descriptive model
but
to produce the simplest possible model that
incorporates the major features of the
phenomenon of interest.”

Howard Emmons

Hatırlatma

Lineer sistemi hatırlıyalım...

Başka nasıl
ifade ediyoruz?

$$\dot{x}(t) = Ax(t) + Bu(t), \qquad x(t_o) = x_o$$

durum değişkeni

$$y(t) = Cx(t) + Du(t)$$

ilk koşul

çıkış değişkeni

giriş değişkeni

Bu değişkenlere ilişkin başka neyi belirtmemiz gerek........

$$x \in \ldots\ldots.. \qquad y \in \ldots\ldots.. \qquad u \in \ldots\ldots..$$

Bu sistemin çözümü.....

$$x(t) = e^{A(t-t_o)}x(t_o) + \int_{t_o}^{t} e^{A(t-\tau)}Bu(\tau)d\tau$$

Hatırlatma

Ayrık zamanda lineer sistemi hatırlıyalım...

$$x'(k) = Ax(k) + Bu(k), \qquad x(k_o) = x_o$$

$$y(k) = Cx(k) + Du(k) \qquad x'(k) \hat{=} x(k+1)$$

Bu sistemin çözümü.....

$$x(k) = A^k x(0) + \sum_{n=0}^{k} A^{N-1-n} Bu(n)$$

Hatırlatma

Bir özel hal: $\dot{x}(t) = Ax(t)$ Otonom sistem

Çözümü bir daha yazarsak

özdeğerler

$$x(t) = e^{\lambda_1 (t-t_o)} S_1 c_1 + e^{\lambda_2 (t-t_o)} S_2 c_2 + ...e^{\lambda_n (t-t_o)} S_n c_n$$

özvektörler

Çözüm, özvektörler ve özdeğerler ile nasıl değişir?

Hatırlatma

Özvektörleri aynı özdeğerleri farklı iki sistem

$$A_1 = \begin{bmatrix} 0 & -5 \\ 1 & -2 \end{bmatrix} \qquad A_2 = \begin{bmatrix} -2 & -5 \\ 1 & -4 \end{bmatrix}$$

$$\lambda_{11} = -1-2i \quad \lambda_{21} = -3-2i$$
$$\lambda_{12} = -1+2i \quad \lambda_{22} = -3+2i$$

$$S_{11} = \begin{bmatrix} 0.9129 \\ -0.1826 - 0.3651\,i \end{bmatrix} \qquad S_{21} = \begin{bmatrix} 0.9129 \\ -0.1826 - 0.3651\,i \end{bmatrix}$$

$$S_{12} = \begin{bmatrix} 0.9129 \\ -0.1826 + 0.3651\,i \end{bmatrix} \qquad S_{22} = \begin{bmatrix} 0.9129 \\ -0.1826 + 0.3651\,i \end{bmatrix}$$

Hangisi daha hızlı sıfıra yaklaşıyor ?

A1 sistemi

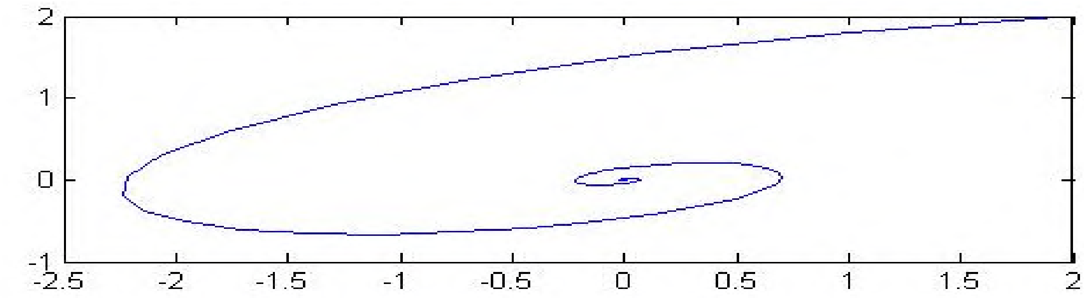

A2 sistemi

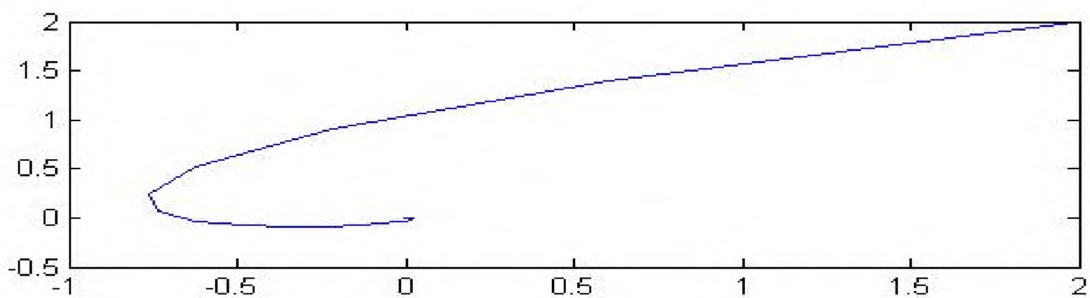

Hatırlatma

Özdeğerleri aynı özvektörleri farklı iki sistem

$$B_1 = \begin{bmatrix} -0.2 & -5 \\ 1 & -0.3 \end{bmatrix} \qquad B_2 = \begin{bmatrix} -0.2 & -1 \\ 5 & -0.3 \end{bmatrix} \qquad \begin{matrix} \lambda_{11} = -0.25 + 2.235i \\ \lambda_{12} = -0.25 - 2.235i \end{matrix} \qquad \begin{matrix} \lambda_{21} = -0.25 + 2.235i \\ \lambda_{22} = -0.25 - 2.235i \end{matrix}$$

$$S_{11} = \begin{bmatrix} 0.9125 \\ 0.0051 + 0.4081i \end{bmatrix} \qquad S_{21} = \begin{bmatrix} 0.0051 + 0.4081i \\ 0.9125 \end{bmatrix}$$

$$S_{12} = \begin{bmatrix} 0.9125 \\ 0.0051 - 0.4081i \end{bmatrix} \qquad S_{22} = \begin{bmatrix} 0.0051 - 0.4081i \\ 0.9125 \end{bmatrix}$$

B1 sistemi

Hızlarında bir farklılık var mı?

B2 sistemi

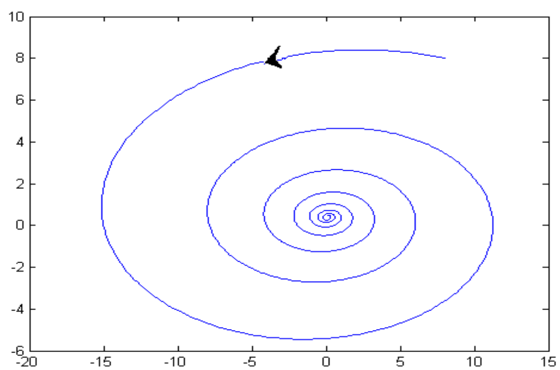

B1 sistemi

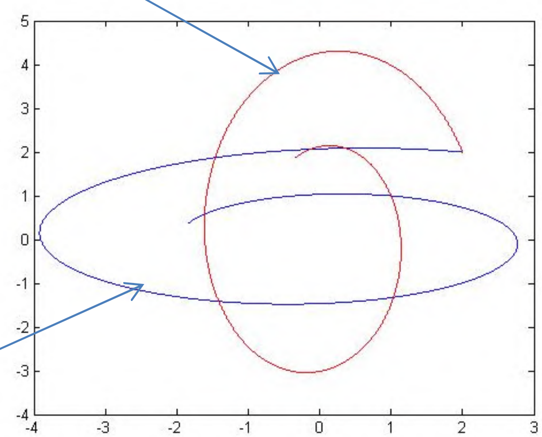

B2 sistemi

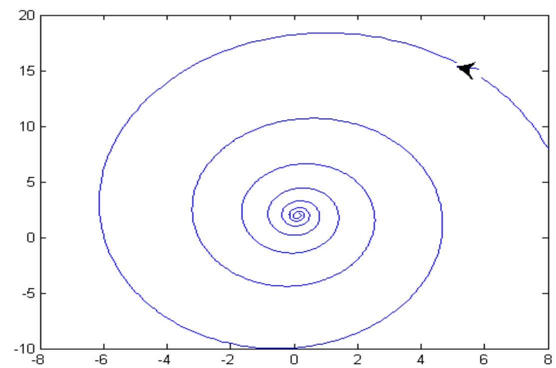

Hatırlatma

Bu durumda lineer sistemin çözümleri neler olabilir?

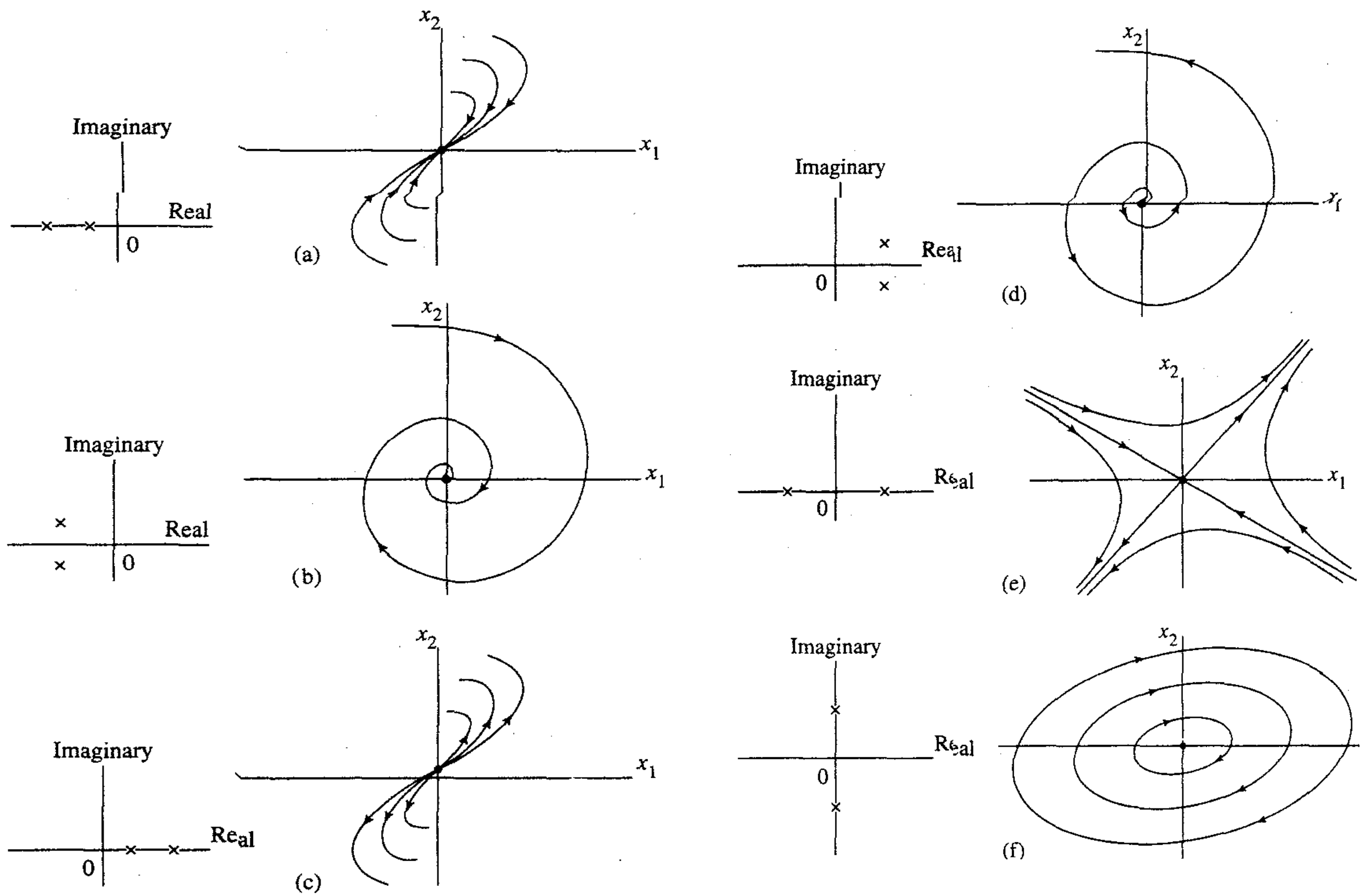

Tüm bu durum portrelerinde ortak bir şey var, ne?

S. Haykin, "Neural Networks- A Comprehensive Foundation"2nd Edition, Prentice Hall, 1999, New Jersey.

Hatırlatma

Otonom lineer sistem için başka ne diyebiliriz?

$$\dot{x}(t) = Ax(t)$$

Özel bir çözüm: denge noktası

$$0 = Ax_e \quad \Rightarrow \quad x_e = 0$$

Denge noktasının Lyapunov anlamında kararlılığı

Tanım: Lyapunov anlamında kararlılık

$\dot{x}(t) = f(x(t))$ sistemine ilişkin bir denge noktası x_d olsun. Verilen herhangi bir $\varepsilon > 0$ için bir $\delta(\varepsilon) > 0$ bulunabiliyorsa; öyleki

$$\left\| x(0) - x_d \right\| < \delta(\varepsilon) \quad \Rightarrow \quad \left\| x(t) - x_d \right\| < \varepsilon \quad \forall t > 0,$$

x_d noktası Lyapunov anlamında kararlıdır.

Ve Lyapunov anlamında kararlılığı lineer sistemde anlamak için.....

Bazı Doğrusal Olmayan Sistemler

Sarkaç

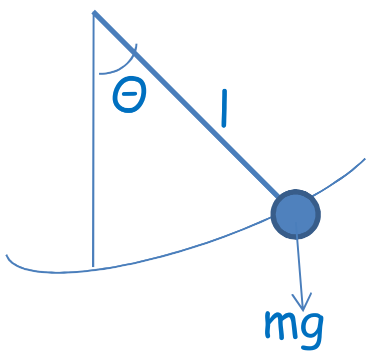

$$ml\ddot{\theta} = \underbrace{-mg\sin\theta}_{\text{yerçekimi}} \underbrace{- kl\dot{\theta}}_{\text{sürtünme}}$$

Durum uzayı gösterimi

$$x_1 \mathrel{\hat{=}} \theta, \quad x_2 \mathrel{\hat{=}} \dot{\theta}$$ → durum değişkenleri

$$\dot{x}_1 = x_2$$

$$\dot{x}_2 = -\frac{g}{l}\sin x_1 - \frac{k}{m}x_2$$

Bu denge noktalarının hepsi anlamlı mı?

Önce ne yapacağız ?

$$0 = x_2^*$$

$$0 = -\frac{g}{l}\sin x_1^* - \frac{k}{m}x_2^*$$

denge noktaları

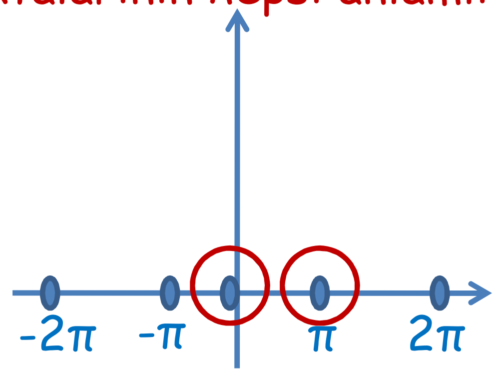

Denge noktalarının civarındaki davranışı incelemek istesek ne yapmamız gerekir?

(0,0) civarında

$$\begin{bmatrix} \dot{x}_1 \\ \dot{x}_2 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 0 & 1 \\ \dfrac{g}{l} & -\dfrac{k}{m} \end{bmatrix} \begin{bmatrix} x_1 \\ x_2 \end{bmatrix}$$

Bu sistemin kararlılığını incelemeyi biliyoruz

....

(π,0) civarında $$\begin{bmatrix} \dot{x}_1 \\ \dot{x}_2 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 0 & 1 \\ -\dfrac{g}{l} & -\dfrac{k}{m} \end{bmatrix} \begin{bmatrix} x_1 \\ x_2 \end{bmatrix}$$

Bu sistemin de kararlılığını incelemeyi biliyoruz

....

Sürtünmenin etkisini ihmal etsek....

$$\begin{bmatrix} \dot{x}_1 \\ \dot{x}_2 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 0 & 1 \\ \pm\dfrac{g}{l} & 0 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} x_1 \\ x_2 \end{bmatrix}$$

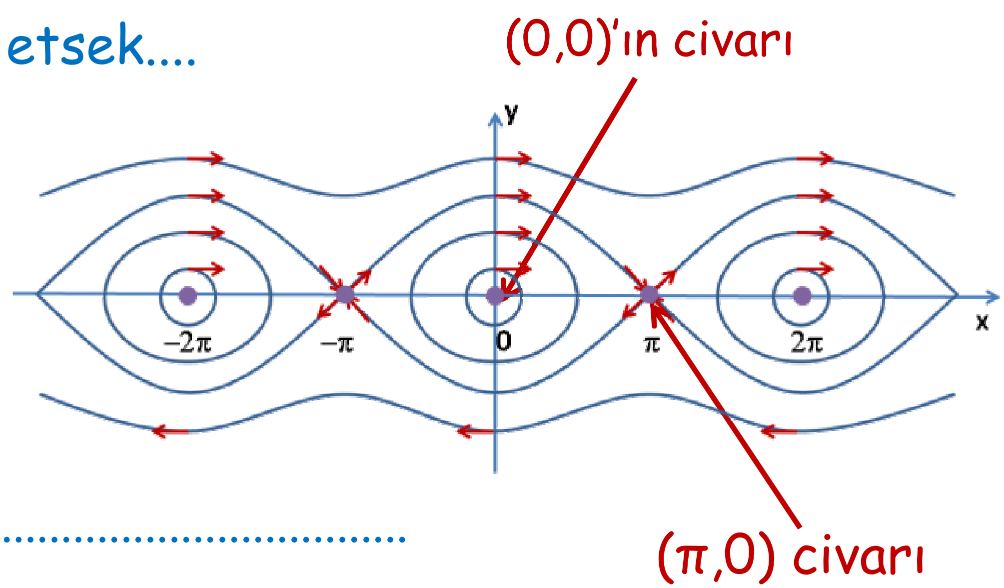

Bu sistemin kararlılığına baksak....................................

H.K.Khalil, "Nonlinear Systems", 3rd Edition, Pearson Education, 2000.

Tünel Diyod Devresi

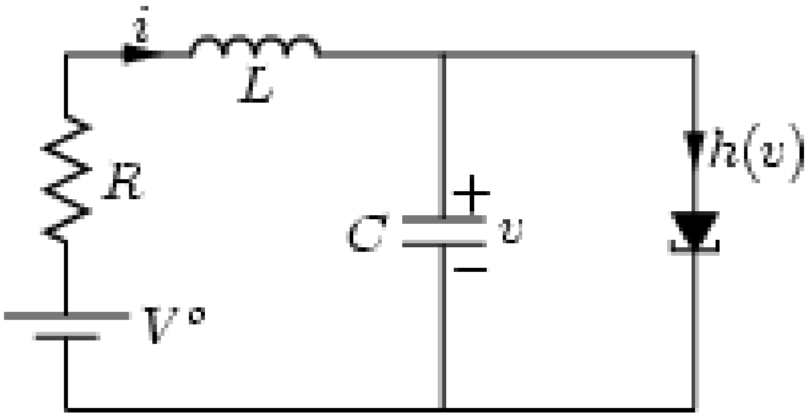

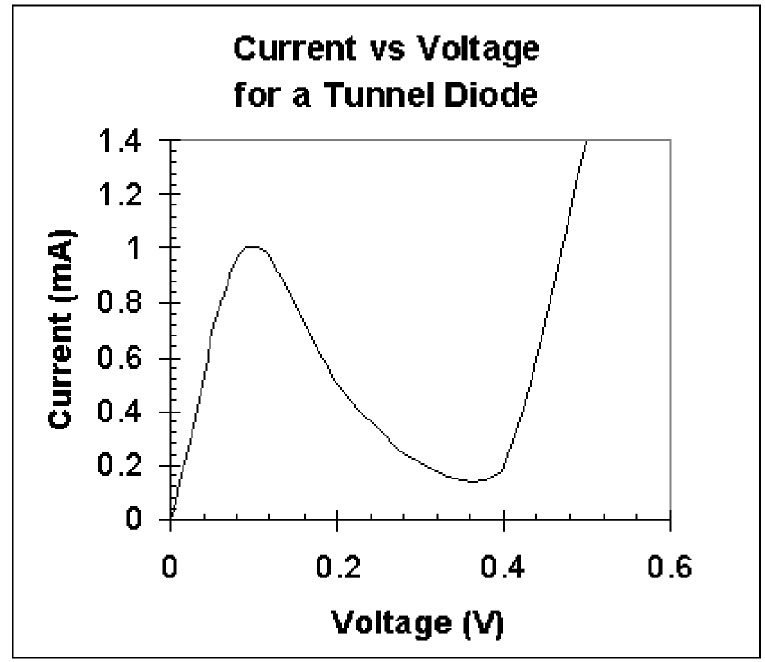

$$\dot{v}_C = \frac{1}{C}\left[-h(v_C) + i_L\right]$$

$$\dot{i}_L = \frac{1}{L}\left[-v_C - Ri_L + E\right]$$

$$\dot{x}_1 = \alpha\left[-h(x_1) + x_2\right]$$

$$\dot{x}_2 = \beta\left[-x_1 - \gamma x_2 + \mu\right]$$

Denge noktaları ....

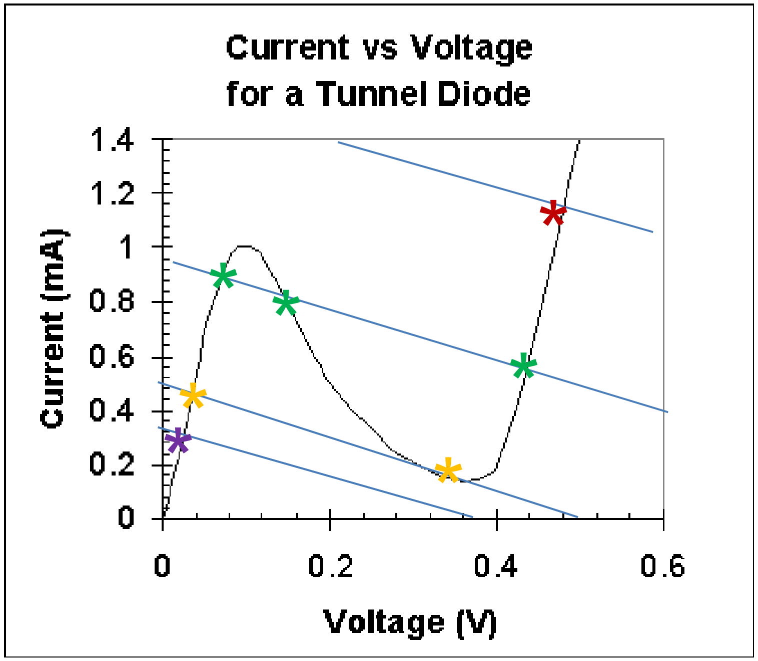

$$0 = \alpha\left[-h(x_1^*) + x_2^*\right]$$

$$0 = \beta\left[-x_1^* - \gamma x_2^* + \mu\right]$$

$$h(x_1^*) = -\frac{1}{\gamma}x_1^* + \frac{1}{\gamma}\mu$$

Notasyona ilişkin hatırlatma

$\ni$: Öyle ki

$\forall$: Her

$\exists$: Vardır

$\exists!$: Sadece bir tane vardır

Dinamik Sistem

Dinamik sistem: (T, X, φ^t)

$\varphi^t : X \longrightarrow X$

a1) $\varphi^0 = I$

a2) $\varphi^{t+s} = \varphi^t \circ \varphi^s$ ▪

T zaman

T=R sürekli zaman

T=Z ayrık zaman

X durum uzayı

$X=R^n$

$X=C^n$

Hatırlatma: Metrik Uzay

$$(X,d) \ \ni \forall x, y, z \in X$$

$$d(.,.): X \mathrm{x} X \rightarrow R^{+}$$

$$d(x,y) = 0 \Leftrightarrow x = y$$

$$d(x,y) = d(y,x)$$

$$d(x,y) \leq d(x,z) + d(z,y)$$

Çember

$$x_o \in X, r \in R^{+}$$

$$B(x_o,r) = \{x \in X \mid d(x,x_o) < r\}$$

$$\widetilde{B}(x_o,r) = \{x \in X \mid d(x,x_o) \leq r\}$$

$$S(x_o,r) = \{x \in X \mid d(x,x_o) = r\}$$

Sürekli Dönüşüm

$$X = (X,d) \ \ Y = (Y,\widetilde{d})$$

$$T: X \rightarrow Y$$

$$\forall \varepsilon > 0 \ \ \exists \delta > 0 \ni d(x,x_o) \Rightarrow \widetilde{d}(Tx,Tx_o) < \varepsilon$$

T, x_o 'da süreklidir

Yakınsama,Tam Uzay,Büzülme....

Hatırlatma

Lineer Vektör Uzayı V

$x, y, z \in V$ ve $\alpha, \beta \in F$ olmak üzere V'de iki cebrik işlem $+$ ve $\bullet$ aşağıdaki gibi tanımlanmış olsun

<u>Vektör toplama (VT)</u> $x + y \in V \quad \forall x, y \in V$

VT1 $\forall x, y \in V \qquad \mathrm{x} + \mathrm{y} = \mathrm{y} + \mathrm{x}$

VT2 $\forall x, y, z \in V \quad (x + y) + z = x + (y + z)$

VT3 $\exists! 0 \in V \quad \ni \quad \forall x \in V \quad x + 0 = x$

VT4 $\forall x \in V \quad \exists! (\text{-}x) \in V \quad \ni x + (-x) = 0$

Skaler ile çarpma (SÇ) $\alpha.x \in V \quad \forall x \in V, \forall \alpha \in F$

SÇ1 $\forall \alpha \in F \quad \forall x,y \in V \quad \alpha.(x+y) = \alpha.x + \alpha.y$

SÇ2 $\forall \alpha, \beta \in F \quad \forall x \in V \quad (\alpha+\beta).x = \alpha.x + \beta.x$

SÇ3 $\forall \alpha, \beta \in F \quad \forall x \in V \quad \alpha(\beta.x) = (\alpha\beta).x$

SÇ4 $\forall x \in V \quad 1.x = x$

Norm

V vektör uzayı olmak üzere, aşağıdaki dört özelliği sağlayan fonksiyon $\|.\| : V \rightarrow R$ normdur

$$\|x\| \geq 0$$

$$\|x\| = 0 \quad \Leftrightarrow \quad x = 0$$

$$\|\alpha x\| = |\alpha|\|x\|$$

$$\|x + y\| \leq \|x\| + \|y\|$$